

Równe szanse dla wszystkich – społeczne skutki transformacji systemowej na Kaukazie Południowym

Opracowała Anna Cieślewska

Region:	Kaukaz Południowy
Forma aktywności:	ćwiczenia, dyskusja
Poziom edukacyjny:	gimnazjum, liceum

Cele

Po zajęciach uczeń:

- 1) zna podstawowe terminy dotyczące problematyki nierówności społecznych;
- 2) rozumie specyfikę nierówności społecznych na obszarze postradzieckim ze szczególnym uwzględnieniem Kaukazu Południowego;
- 3) jest świadomy konsekwencji nierówności społecznych dla zrównoważonego rozwoju.

Forma warsztatu: *ćwiczenia, dyskusja, wykład*

Czas warsztatu:

Ćwiczenia: ok. 25 min

Wykład z prezentacją: 10 min

Dyskusja: 10 min

Kilka słów o transformacji i nierównościach społecznych

Jedną z bardziej widocznych konsekwencji przemian ustrojowych na całym obszarze byłego Związku Radzieckiego jest daleko posunięte rozwarstwienie społeczne. Duża rozpiętość w dochodach obywateli jest tutaj nowym zjawiskiem. W okresie istnienia ZSRR znaczne wydatki na cele społeczne oraz małe różnice płac sprawiały, że poziom życia ogromnej większości osób był zbliżony. W związku z wprowadzeniem gospodarki rynkowej, upadkiem wielu przedsiębiorstw, a wręcz de-industrializacją całych regionów oraz problemami sektora państwowego kraje powstałe na gruzach ZSRR doświadczyły wysokiego bezrobocia bezpośrednio po dezintegracji imperium. Powstający sektor prywatny nie był w stanie wchłonąć tak dużej liczby pracowników, jak to było konieczne. Ponadto ci, którzy zachowali posady, bardzo często miesiącami nie otrzymywali wynagrodzeń. Brak odpowiednich regulacji państwowych był przyczyną nieformalnego zatrudniania szeregów osób w sektorze prywatnym, pracujących częstokroć za skrajnie niskie wynagrodzenie oraz pozbawionych praw pracowniczych. W wielu regionach byłego ZSRR taka sytuacja utrzymuje się do dnia dzisiejszego.

Na początku transformacji ustrojowej powiększające się nierówności w poziomie życia postrzegano jako krótkotrwały problem, będący nieuniknionym skutkiem ubocznym implementowanych reform, który zakończy się w momencie ustabilizowania się rynku. Obecnie wiadomo, że dla regionu Kaukazu Południowego, jak również Azji Centralnej, powyższa teza się nie sprawdziła. Szybka zmiana transformacyjna spowodowała powstanie wąskiej klasy ludzi bogatych, jak również całych rzesz ludzi biednych, dysponujących bardzo niskimi dochodami: zaliczają się do nich bezrobotni, osoby posiadające legalną pracę, ale otrzymujące za nią bardzo małe wynagrodzenie (tzw. pracująca biedota), jak również ci pracujący nieformalnie. W tych warunkach wykształcenie klasy średniej, która stanowi większość społeczeństwa w rozwiniętych krajach kapitalistycznych, potrwa zapewne jeszcze bardzo długo.

Z drugiej strony, wielu ekonomistów nadal postuluje, że nierówności społeczne z czasem ulegną zmniejszeniu, wskazując jako przykład położoną na Kaukazie

Południowym Armenię, która w latach poprzedzających kryzys gospodarczy doświadczyła imponującego wzrostu gospodarczego, a także redukcji biedy i spadku nierówności w dochodach pomiędzy poszczególnymi grupami społecznymi.

Tym niemniej sytuacja jest bardziej złożona, o czym mogłam się przekonać będąc w 2009 roku w Erywaniu (stolicy Armenii). Nocowałam w hotelu o bardzo wysokim standardzie, położonym w centrum. Należy dodać, że Erywań jest usytuowany w dolinie między wzgórzami; centrum miasta położone jest najniżej, zaś kierując się w górę wkracza się do innych jego dzielnic. Wychodząc z hotelu i udając się w dół, w kierunku serca miasta, którym jest Plac Republikański, mija się luksusowe sklepy najlepszych marek światowych, drogie restauracje, na ulicach przeważają dobrze ubrani ludzie - można odnieść wrażenie, że jest się w którymś z miast zachodniej Europy. Po opuszczeniu centrum, idąc w górę w stronę wzgórz, powoli dociera się do zupełnie innej rzeczywistości: podniszczone budynki, handel uliczny, tłum ludzi, których wygląd nie wskazuje na wysokie dochody. Dwa zupełnie inne światy, egzystujące obok siebie w jednym ponadmilionowym mieście.

Różnice między bogatymi i biednymi widać bardzo wyraźnie. Powstaje zatem pytanie - skąd tak optymistyczne wskaźniki dotyczące zmniejszenia się nierówności społecznych? Zgodnie z opinią Mkrtychjana problem leży w metodologii ustalania poziomu zamożności obywateli oraz rozpiętości dochodów pomiędzy poszczególnymi grupami społecznymi, która jest oparta na badaniach gospodarstw domowych (*ang.: household survey*). Jedną z cech gospodarek znajdujących się w fazie transformacyjnej jest bardzo rozwinięty sektor nieformalny, zatem część dochodów obywateli jest nierejestrowana. Grupą, która szczególnie unika ujawniania swojego stanu majątkowego są najbogatsi; podczas badań wskazują oni stan majątkowy mniejszy niż rzeczywisty. Badania gospodarstw domowych pokazują więc zaniżone różnice w dochodach obywateli, przez co pojawia się wrażenie malejących nierówności społecznych¹.

¹ Mkrtychyan A., *Poverty and inequality in Armenia* [w] *Development in Transition* (5), www.developmentandtransition.new.

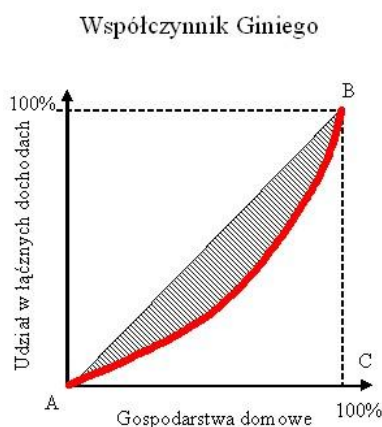

Współczynnik Giniego.

Ujmując to w prosty sposób, bieda może być zdefiniowana jako posiadanie niewielkiej ilości dóbr w porównaniu do innych członków społeczeństwa. Czyli poszczególne jednostki określają swoją pozycję w społeczeństwie poprzez pryzmat posiadanego majątku – biedni to ci, którzy mają mniej zgodnie z normami wyznaczanymi przez dane społeczeństwo.

Ogólny poziom nierówności społecznych (czy ogólnie dystrybucji dóbr, dochodów między członkami społeczeństwa etc.) w danym kraju, regionie czy społeczności jest również istotnym aspektem zamożności. Mierzenie nierówności dotyczy każdego rodzaju dystrybucji: czyli dochodów, konsumowanych dóbr, ziemi itd².

Najpopularniejszym wskaźnikiem mierzenia nierówności społecznych jest **współczynnik Giniego**, który wyznaczany jest w granicach od 0 (100% równości – wszyscy mają te same dochody) do 1 (100% nierówności, czyli jedna osoba posiada wszystkie dobra, pozostali nie posiadają nic). W praktyce żadna z tych sytuacji oczywiście nie występuje. Wyższa wartość współczynnika oznacza większą skalę nierówności. Sposób obliczania współczynnika Giniego jest dość prosty i może być łatwo przedstawiony na rysunku:

² Opracowane na podstawie: Measuring Inequality <http://web.worldbank.org>.

Na wykresie odkładamy krzywą, obrazującą rozkład dochodów (udział w łącznych dochodach skumulowanych grup gospodarstw domowych, liczonych od najuboższego do najbogatszego). Krzywa ta, zaznaczona czerwoną linią, zaczyna się w punkcie A w środku wykresu (0% gospodarstw domowych ma 0% dochodu) i dochodzi do punktu B przecięcia linii kreskowanych (100% gospodarstw domowych ma 100% dochodu). Im bardziej równomierny rozkład dochodów w gospodarce, tym krzywa ta bliższa jest prostej łączącej oba punkty. Zakreskowane pole pokazuje więc, jak duża jest skala nierówności dochodowych.

Odnosząc powierzchnię zakreskowanego pola do całego trójkąta ABC, uzyskujemy wartość współczynnika Giniego³.

Krytycy współczynnika Giniego zarzucają mu, że nie mierzy dochodów między poszczególnymi grupami społecznymi: wartość współczynnika dla danego społeczeństwa jako ogółu jest inna niż wartości mierzone w poszczególnych jego grupach. Istnieją również inne metody mierzenia nierówności społecznych. Tym niemniej, współczynnik Giniego jest najczęściej podawanym wskaźnikiem w raportach dotyczących rozwoju społecznego.

Tabela nr 1, współczynnik Giniego: Armenia, Azerbejdżan, Gruzja

Kraj	rok	współczynnik Giniego	rok	współczynnik Giniego
Armenia	1996	44,4	2008	38,9
Azerbejdżan	1995	36	2009	36.5
Gruzja	1996	37,1	2009	40,8

(źródło: CIA World Factbook, National Statistical of services of Republic of Armenia, Human Development Report 2009)

³ Serwis informacyjny Narodowego Banku Polskiego, <http://www.nbpnews.pl/pl/commonPages/EconomicEntryDetailsPress?entryId=180&pageId=17702>.

Sposób przeprowadzenia warsztatu:

Pierwsza część warsztatu powinna być częścią praktyczną; po niej następuje krótki wykład.

Ćwiczenie nr 1

Trener dzieli uczestników na grupy i prosi, aby każda grupa zastanowiła się, jak rozumie nierówności społeczne. Następnie prosi o wypisanie na flipczarcie, w jakich sferach życia mogą się one przejawiać.

Poniżej znajduje się przykładowy zestaw odpowiedzi, jakich mogą udzielić uczniowie.

Nierówności społeczne mogą przejawiać się w różnych sferach życia; np.:

1. poziomie dochodów i konsumpcji,
2. dostępie do informacji i pozycji w społecznym podziale pracy,
3. możliwościach korzystania z dóbr kultury, warunkach rozwijania i pożytkowania osobistych uzdolnień,
4. możliwościach udziału w życiu publicznym,
5. osiągnięciu prestiżu społecznego⁴.

Następnie trener zadaje uczestnikom warsztatu pytania: od czego mogą zależeć nierówności społeczne? Z czego wynikają? Co uczestnicy myślą na temat nierówności społecznych w Polsce? Czy ich zdaniem nierówności społeczne istniejące w naszym kraju są duże czy nie? Co jest ich źródłem? Jak duże są różnice pomiędzy poszczególnymi grupami społecznymi? (*sposób zadawania oraz typ pytań zależą od trenera i ogólnej dynamiki grupy*).

Ćwiczenie nr 2

Po krótkiej dyskusji kończącej ćwiczenie pierwsze trener dzieli uczestników na grupy (w składzie ok. pięciu osób) i rozdaje im zestawy zdjęć z różnych krajów Kaukazu Południowego (nie mówiąc, gdzie zostały zrobione zdjęcia) na których

⁴ Pliszka. T, *Nierówności społeczne a zagrożenia z nich wynikające*, Katedra Teorii Ekonomii Uniwersytetu Rzeszowskiego www.univ.rzeszow.pl/ekonomia/Zeszyt6/37_Pliszka_Tadeusz.pdf.

widoczne są bardzo dobre samochody, luksusowe sklepy itp., jak również elementy biedy; następnie prosi uczestników, aby spróbowali zidentyfikować, z jakich państw (lub regionów) pochodzą zdjęcia oraz aby uzasadnili swoją odpowiedź. Można dać do wyboru kilka krajów przykładowo: Stany Zjednoczone, Polska, Emiraty Arabskie i oczywiście Azerbejdżan, Armenie i Gruzję.

Następnie trener rozdaje celem przypomnienia znane już z poprzednich zajęć informacje dla poszczególnych krajów Kaukazu Południowego o PKB na jednego mieszkańca, odsetku osób żyjących poniżej linii ubóstwa, średnich zarobkach i po chwili pyta uczestników: co na podstawie otrzymanych informacji wnioskuje o nierównościach społecznych na Kaukazie Południowym?

Prezentacja/Wykład

Na koniec trener wygłasza krótki wykład, który jest zilustrowany prezentacją.

Materiały do warsztatu:

- Tabela z danymi,
- Zestaw zdjęć
- Prezentacja
- opis ćwiczenia

Publikacja wyraża wyłącznie poglądy autora i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

